

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Голова Н. І. Теоретичні засади вивчення принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності соціальних працівників. В статті проаналізовані основні закони, постанови України, зокрема Конвенція ООН, щодо захисту прав дітей та молоді. Визначені основні завдання, принципи здійснення соціально – педагогічного захисту та їх реалізація в практичній діяльності працівників соціальної сфери. До основних принципів здійснення соціально-педагогічної діяльності належать: клієнтоцентризм, «не нанесення шкоди», обґрунтованість, ефективність, системність й всебічний підхід, зв'язок теорії з практикою суспільного життя, інтеграція.

Охарактеризовані основні функції фахівців, щодо реалізації соціально – правової підтримки, а також знання, вміння та навички, що забезпечують кваліфіковане надання соціальних послуг. Запропоновані основні форми і методи забезпечення та захисту прав дітей та молоді. Основний зміст, яких включає: технології соціально - правового діагнозу; соціальний патронаж й обслуговування; форми і методи роботи з питань захисту прав клієнтів; профілактику негативних проявів серед дітей та молоді; підвищення рівня правосвідомості та правове виховання неповнолітніх; просвітницько-інформаційну роботу серед батьків та населення.

Запропоновані методи роботи працівників соціальної сфери, поділяються на: соціологічні та педагогічні. До перших відносять: метод експертних оцінок, метод аналізу документів, біографічний метод, спостереження. Педагогічні поділяються на такі види: методи формування суспільної свідомості (бесіда, диспут, лекція); формування досвіду суспільної поведінки при захисті прав і законних інтересів неповнолітніх (вправа, привчання, попередження, доручення); метод стимулювання і оцінки поведінки (заохочення,

покарання); перевірка та оцінка ефективності проведеної роботи (параметричний метод опитування серед дітей та молоді).

Ключові слова: захист, право, соціальне забезпечення, молодь, діти, охорона дитинства, методи, закон, принципи, технології, конвенція.

Голова Н. И. Теоретические основы изучения принципов социально - педагогической защиты детей и молодежи в практической деятельности социальных работников. В статье проанализированные основные законы, постановления Украины, в частности Конвенция ООН, относительно защиты прав детей и молодежи. Определены основные задания, принципы осуществления социально - педагогической защиты и их реализация в практической деятельности работников социальной сферы. К основным принципам осуществления социально-педагогической деятельности принадлежат: клиентоцентризм, "не нанесение вреда", обоснованность, эффективность, системность и всесторонний подход, связь теории с практикой общественной жизни, интеграция.

Охарактеризованные основные функции специалистов, относительно реализации социально - правовой поддержки, а также знание, умение и навыки, которые обеспечивают квалифицированное предоставление социальных услуг. Предложенные основные формы и методы обеспечения и защиты прав детей и молодежи. Основное содержание, каких включает: технологии социально - правового диагноза; социальный патронаж и обслуживание; формы и методы работы по вопросам защиты прав клиентов; профилактику негативных проявлений среди детей и молодежи; повышение уровня правосознания и правовое воспитание несовершеннолетних; просветительно-информационную работу среди родителей и населения.

Предложенные методы работы работников социальной сферы, разделяются на: социологические и педагогические. К первым относят: метод экспертных оценок, метод анализа документов, биографический метод, наблюдение. Педагогические разделяются на такие виды: методы формирования общественного сознания (беседа, диспут, лекция); формирование опыта общественного поведения при защите прав и законных интересов несовершеннолетних (упражнение, приучение, предупреждение, поручение); метод стимулирования и оценки поведения (поощрение, наказание);

проверка и оценка эффективности проведенной работы (параметрический метод опроса среди детей и молодежи).

Ключевые слова: защита, право, социальное обеспечение, молодежь, дети, охрана детства, методы, закон, принципы, технологии, конвенция.

Постановка проблеми. Сучасна суспільна трансформація України актуалізує соціально - педагогічні дослідження. Теоретичні засади основ соціально правового захисту дітей, молоді та їх сімей виокремлюють проблеми особистості у ХХІ столітті. На сьогоднішній день утворилася суперечлива ситуація у ракурсі опанування правовими знаннями усіх верст населення: безперечні здобутки розвитку українського суспільства, що законодавчо оформлені, не реалізуються внаслідок слабкої освітньої підготовки дітей та молоді у соціально – правовій сфері.

Боротьба за утвердження прав людини завжди була каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті будь-якої цивілізованої країни, вела до осмислення ролі людини у соціальному середовищі. Україна як демократична, суверенна і правова держава має своїм завданням не тільки розвивати демократичні цінності, пов'язані із визнанням пріоритету її людських прав, але й удосконалити практичні інструменти регулювання суспільних відносин із забезпечення захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії вивчаються різні питання захисту прав дітей і молоді (Н. Агаркова, О. Караман, І.Ковчина, Л.Оліференко, Т. Піддубна, В.Варивдін, І. Клеманович, Л.Кальченко та ін.). Водночас узгодження і конкретизації потребують основні терміни зазначеної проблеми, а саме попереднє вивчення та дослідження методів, форм, принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності працівників соціальної сфери. Такі вчені, як О.Святоцький, Є.Черв'якова, В.Заєць, О.Марцеляк, О.Наливайко та ін., в своїх працях розкривають сутність теорій соціально – педагогічного захисту та їх впливу на клієнтів соціально роботи. Науковець О.В.Марцеляк у свою чергу уточнює, що поняття "захист прав і свобод" охоплює здійснення певних корегуючих дій, спрямованих на: а) удосконалення національного законодавства країни і приведення його до міжнародних стандартів у галузі прав та

соціального захисту людини; б) реалізацію громадянами своїх прав і свобод; в) охорону прав і свобод людини і громадянина; г) захист прав і свобод і т.д.[1, с.10].

Відповідно до зазначених проблем дослідження та актуальності, можна визначити **мету статті**, яка полягає у виокремленні та вивченні принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашій державі роботу соціальних працівників, з соціально – педагогічного захисту сім'ї дітей та молоді, регулюють такі основні нормативно – правові акти: Конституція України; Сімейний кодекс України; Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» і т.д.

Відповідно до вище зазначених актів, мета діяльності соціального працівника щодо захисту дітей і молоді полягає у забезпеченні їх реалізації конституційних прав і законних інтересів, фізичному, інтелектуальному, психічному, духовному і моральному розвитку, самореалізації та реабілітації. Щодо покращення соціально-правового захисту, підвищення рівня знань про власні права, перед працівниками соціальної сфери постають завдання:

- освоєння та реалізація положень конституційного, цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального, процесуального, що стосується прав охорони дітей та молоді;

- сприяння процесу соціалізації дітей та молоді через налагодження співпраці педагогів, громадськості, батьків та активного залучення до цього процесу працівників соціальних служб, правоохоронних органів та інших установ і організацій;

- здійснення безпосереднього виховного впливу, спрямованого на допомогу дітям та молоді в самореалізації, самоствердженні;

- реалізація психологічного підходу, організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на подолання недоліків у формуванні особистості дітей та молоді [4, с. 22-25].

У діяльності соціального працівника безпосереднє виконання поставлених завдань щодо реалізації прав дітей та молоді вимагає:

1. Знати та впроваджувати державну політику, спрямовану на захист дітей в усіх сферах їх життєдіяльності.

2. Законодавча база щодо захисту прав дітей та молоді передбачає в діяльності соціального працівника використовувати всі реальні можливості.

3. Сприяння реалізації прав дітей та молоді, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Конституцією та іншими законами, нормативно-правовими актами України, постановою «Про затвердження Загального положення про центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді», обумовлює необхідність знати механізм захисту прав клієнтів.

4. Забезпечувати дотримання гарантованих державою правових норм, щодо дітей та молоді, тому слід забезпечити широкий спектр соціальних, педагогічних, психологічних, організаційних послуг.

5. Підвищувати власну компетентність та рівень правових знань. Потрібна систематична робота з покращення професійної культури, фахівців соціальної сфери, складовою частиною якої виступає правова обізнаність, висока правосвідомість та кваліфікованість [5, с. 9].

Для реалізації функції захисту прав дітей соціальному працівнику необхідно знати: основні права неповнолітніх, законодавчо гарантовані державою; особливості діяльності працівників установ, організацій та закладів, в уповноваження яких входить охорона дитинства та захист молоді.

Необхідними вміннями соціального працівника для реалізації прав дітей та молоді є: використання правових норм в інтересах клієнтах; володіння механізмами та технологіями надання допомоги неповнолітньому при порушенні його прав; здійснення просвітницько-інформаційної та право-виховної роботи серед неповнолітніх, батьків, педагогів, громадськості; сприяння соціалізації дитини шляхом налагодження співпраці з суспільними і державними інститутами; здійснення профілактичної й координаційної роботи з питань, що стосуються попередження порушення й відновлення прав дітей та молоді [1, с. 27].

Принципами здійснення соціально-педагогічної діяльності з захисту дітей та молоді є: принцип клієнтоцентризму – розгляд соціальної ситуації, в якій перебуває клієнт, з точки зору його інтересів і прав; принцип “ не нанесення шкоди ” – заходи з охорони прав та інтересів особи ні в якому випадку не повинні призводити до негативних наслідків для неї; принцип обґрунтованості – рішення

повинні бути валідними, відповідати положенням законодавчих та нормативно-правових актів; принцип ефективності – соціально-педагогічна робота з питань захисту прав та законних інтересів дітей та молоді не повинна призводити до небажаних чи непередбачуваних наслідків; принцип системності й всебічного підходу – вирішення проблеми неповнолітніх, у діяльності соціального працівника, потребує аналізу мікросоціального та сімейного оточення, особливостей умов проживання, виховання й розвитку особистості, урахування всіх факторів у життєдіяльності кожного індивіда зокрема; принцип зв'язку теорії з практикою суспільного життя – урахування особливостей системи охорони дітей та молоді, організації та управління соціальною, правовою сферою в державі; принцип інтеграції – здійснення діяльності шляхом об'єднання зусиль й скоординованої роботи усіх осіб, причетних до охорони прав дітей та молоді [2, с. 43].

Принципами охорони дитинства та захистом їх прав регулює конвенція з прав дитини. Конвенція – документ високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу для тих держав, які його ратифікували.

Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою злочину [3, с. 81].

Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини:

1.Забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до тих чи інших аспектів життєдіяльності.

2.Захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації тощо).

3.Участь: дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, користуватися правами свободи думки та слова [2, с. 43-45].

Основний зміст соціально-педагогічної діяльності з охорони дитинства та захисту прав молоді, включає: технології соціально - правового діагнозу; соціальний патронаж й обслуговування; форми і методи роботи з питань захисту прав клієнтів; профілактику негативних проявів серед дітей та молоді; підвищення рівня правосвідомості та правове виховання неповнолітніх; просвітницько-інформаційну роботу серед батьків, населення та зокрема здійснення її в навчальних закладах.

Забезпечення змісту діяльності соціального працівника в сфері охорони дитинства та захисту прав молоді передбачає: стабілізацію становища дітей та молоді, зниження рівня порушень прав; підвищення правосвідомості дітей, молоді та їхніх батьків; забезпечення гарантій прав дітей та молоді, а отже дієвості права в суспільстві; підвищення потенціалу сім'ї, суспільних інститутів у соціально-правовому захисті такої категорії осіб.

Форми і методи, які застосовуються у діяльності працівника соціальної сфери, з питань охорони дитинства та захисту молоді, мають деяку специфіку та поділяються на: соціологічні та педагогічні.

До соціологічних методів відносять:

1.Метод аналізу документів – дозволяє оперативно одержати дані про неповнолітнього та його мікрооточення, які у більшості випадків носять об'єктивний характер.

2.Метод експертних оцінок – заснований на опитуванні або інтерв'юванні, за допомогою яких виявляється інформація, що відображає знання, думки, ціннісні орієнтації і установки клієнтів, їх відношення до подій, явищ, дійсності; використовується в ситуаціях, коли та або інша проблема потребує оцінки компетентних осіб — експертів, що мають глибокі знання про предмет або об'єкт дослідження.

3.Біографічний метод – використання соціальних біографій, що дозволяє на основі аналізу особистих документів та характеристик досліджувати суб'єктивні сторони суспільного життя особи; вивчаються стосунки неповнолітнього, в які він був включений опосередковано або безпосередньо.

4. *Спостереження* – як емпіричний метод дослідження використовується для збору інформації та відомостей про неповнолітнього, його сім'ю, мікросоціальне оточення [4, с.56-57].

Соціально-педагогічна діяльність з захисту прав дітей та охорони дитинства базується на використанні педагогічних методів. Важливим є правильне застосування методів формування суспільної свідомості (бесіда, диспут, лекція); формування досвіду суспільної поведінки (вправа, привчання, попередження, доручення); стимулювання і оцінка поведінки (заохочення і покарання); перевірка та оцінка ефективності проведеної роботи (параметричний метод, опитування).

Так, *бесіда* використовується протягом всього процесу соціальної роботи з неповнолітнім. Налагодження співпраці, контакту можливе тільки за умови проведення ефективної бесіди, з урахуванням усіх вимог, які підвищують її ефективність. Особливо значущою є перша бесіда. Під час її проведення встановлюються дані, інформація, якими необхідно буде володіти протягом часу, потрібного для вирішення проблеми. Даний метод ефективний у застосуванні з неповнолітнім, його батьками, а також усіх, задіяних до профілактичного процесу. Результативною буде бесіда, тема, план, мета, завдання якої продумані попередньо.

Диспут має місце при вирішенні доцільності застосування того чи іншого методу, профілактичного заходу в роботі з неповнолітніми, його оточенням. Учасниками диспуту можуть виступати педагоги, медики, працівники правоохоронних органів, служб у справах неповнолітніх, соціал, а також фізичні особи. Особливо цінним є залучення до диспуту самого неповнолітнього, що є показником високого рівня розвитку його правосвідомості.

Лекція на правовиховну тематику ефективно проходить із залученням працівників правоохоронних органів, фахівців інших державних та суспільних сфер. На ефективність її проведення впливає актуальність обраної тематики, місце, умови і час, відведений для висвітлення проблемного питання [3, с. 82].

Серед методів формування досвіду суспільної поведінки у сфері захисту прав молоді та охорони дитинства слід назвати: *вправу, привчання, попередження, доручення*. Проаналізуємо ці методи більш детальноше.

Ефективність *вправи* проявляється, через засвоєння вимог, щодо захисту прав і законних інтересів неповнолітньої особи і застосовується до тих пір, поки її поведінка не набуває

автоматичності. *Привчання* як профілактичний метод повинен застосовуватися, починаючи з раннього віку дитини, а також мати місце у всіх сферах її життєдіяльності. *Доручення* у соціально-педагогічній діяльності має застосовуватися в індивідуальній роботі з неповнолітніми і повинне характеризуватися посильністю та стимулюючим впливом. *Попередження* застосовується у випадку неправомірної поведінки дітей та молоді чи з метою захисту їх права.

Серед методів стимулювання і оцінки поведінки при захисті прав і законних інтересів неповнолітніх слід назвати методи *заохочення і покарання*. Вони сприяють активізації поведінки особистості, вироблення власної позиції у тій чи іншій ситуації, адекватності у ставленні до оточуючих, до суспільних моральних норм. *Заохочення* має вигляд пропаганди та підтримки правомірної поведінки особи, *покарання* – припинення асоціальної, антигромадської поведінки шляхом накладання певних стягнень, обмежень. Попри різні зовнішні прояви, обидва ці методи формують погляди, переконання, позицію особистості, сприяють покращенню якості її соціалізації [4, с. 37-38].

Слід зазначити, що важливу групу складають методи перевірки та оцінки ефективності проведеної роботи: *параметричний метод* полягає в зіставленні двох ключових параметрів: вихідного соціального стану клієнта і його стану після застосування форм і методів соціально-педагогічної роботи. Різниця між цими двома параметрами є результатом, що свідчить про ефективність проведеної роботи; *аналіз опитування*, дозволяє оперативно одержати дані про заходи, які застосовувались стосовно неповнолітнього, прийняті рішення й стан їх виконання, соціальний статус і благополуччя.

Висновки з даного дослідження. Отже, соціально-педагогічна діяльність у сфері захисту прав дітей та молоді характеризується рядом особливостей: необхідною є постійна діагностика рівня правосвідомості неповнолітніх. Це вимагає аналізу розуміння ними окремих понять, глибини їх сформованості. Потрібне постійне психолого-педагогічне вивчення кожного клієнта; важливим є урахування факторів зовнішнього впливу на особу, їх рівня і якості. Захист прав дітей та молоді, загалом потребує диференційованого підходу в кожній конкретній ситуації, тобто, урахування: специфіки категорії особи, яка потребує соціально-правового захисту і допомоги; особливостей життєдіяльності неповнолітнього у різних сферах; специфіки впливу на кожного індивіда залежно від умов

його виховання й проживання, психолого-педагогічної характеристики, очікуваних результатів профілактично-реабілітаційної роботи. Усі вище зазначені принципи потребують знань шляхів захисту індивіда з урахуванням його вихідного соціального статусу та форм, методів надання соціально-правової й психолого-педагогічної допомоги. Технологія, механізм захисту прав особи повинні бути прозорими, чіткими, доцільними, обґрунтованими і зрозумілими як для самого неповнолітнього, так і для його батьків.

Список використаних джерел

1.Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В.– К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с. – С.10-27.

2.Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. Д. Зверєва. – К., 1999. – 39 с. – С.43-45.

3.Караман О. Л. Захист дитинства як соціально-педагогічна категорія, її сутність і зміст / О. Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 81–82.

4.Поддубная Т. Н. Социальная защита детства в России и за рубежом : учеб. пособ. для студ., высш. учеб. заведений / Поддубная Т. Н. – М. : Издательский центр "Академия", 2008. – 320 с. –С.22-57.

5.Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / Рабінович П. М. – 5-те вид., зі змінами. –К. : Атака, 2001. –176 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1.Bezipal'ko O. V. Social'na pedagogika: skhemi, tablici, komentari : navch. posib. [dlya stud. vishch. navch. zakl.] / Bezipal'ko O. V.– K. : Cent uchbovoi literaturi, 2009. – 208 s. –S.10-27.

2.Zvereva I. D. Social'no-pedagogichna robota z dit'mi ta moloddyu v Ukraïni: teoriya i praktika : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya doktora ped. nauk : spec. 13.00.05 «Social'na pedagogika» / I. D. Zvereva. – K., 1999. – 39 s. –S.43-45.

3.Karaman O. L. Zahist ditinstva yak social'no-pedagogichna kategoriya, її sutnist' i zmist / O. L. Karaman // Social'na pedagogika: teoriya ta praktika. – 2004. – № 1. – S. 81–82.

4.Poddubnaya T. N. Social'naya zashchita detstva v Rossii i za

rebusom : ucheb. posob. dlya stud., vyssh. ucheb. zavedenij / Poddubnaya T. N. – M. : Izdatel'skij centr "Akademiya", 2008. – 320 s. –S.22-57.

5.Rabinovich P. M. Osnovi zagal'noï teorii prava ta derzhavi : navch. posib. / Rabinovich P. M. – 5-te vid., zi zminami. – K. : Ataka, 2001. –176 s. –S.9.

Golova N. I. The theoretical basis of the study of the principles of social - pedagogical protection of children and young people in the practical activity of social workers. The article analyzes the main laws, regulations of Ukraine, including the UN Convention due to the protection of children and youth. The basic objectives, principles of social - pedagogical protection and their implementation in the practical activity of social workers. The basic implementation principles of social and educational activities include: client-centrism, "without causing harm" the validity, effectiveness, systematic and comprehensive approach, connection of the theory and practical training of social life, integration.

The article characterizes the basic functions of experts due to the implementation of social - legal support, as well as knowledge and skills, which provide qualified social services. The basic forms and methods of support and protection of children and young people are offered. Their main content includes technologies of social - legal diagnosis; social welfare and service; forms and methods of work on the protection of customers; prevention from negative effects among children and the youth; increase of level of legal awareness and legal education of minors; enlightened and informative work among parents and the public.

The offered work methods of social workers are divided into: sociological and pedagogical. The former include: the method of expert review, document analysis method, biographical method, observation. The pedagogical methods are divided into the following types: methods of forming social consciousness (conversation, debate, lecture); formation of social behavior experience during the protection of rights and legal interests of minors (exercise, training, warnings, orders); method of stimulation and evaluation of behavior (incentives, penalties); test and evaluation of the realized work (parametric survey method among children and young people).

Keywords: protection, law, social security, youth, children, child welfare, methods, laws, principles, technology, convention.

Отримано 30.03.2017